

~~enato~~

J e r z y P r o k o p i u k

Paradigma

fantazie

Staré platónské pojetí paradigmatu - podle Platóna jsou ideje paradigmaty, čili modely, podle nichž se formuje svět jevů - v naší době popularizuje a současně nově interpretuje americký historik vědy Thomas S. Kuhn; podle Kurna jsou paradigmaty způsoby či vzory vědeckého poznání světa, které se v průběhu času mění.

V tomto textu užívám pojem paradigma metaforicky, v širším smyslu: jako člověku daný - tedy nevědomý, jen postupně uvědomovaný jedincem a skupinami lidí - způsob vidění světa, vize světa /narozdíl od filosofického světového názoru či vzoru vědeckého poznání světa/.

Dějiny lidstva znají dvě základní paradigmaty, dvě vize světa, podmíněné vztahem vědomého subjektu vůči dvěma sférám kosmu, mezi nimiž žije a na nichž se podílí, a to vůči objektivnímu světu duchovnímu /často mylně stotožňovanému s vnitřním subjektiv-

ním světem/ a vůči objektivnímu světu materiálnímu; užijeme-li termíny C. G. Junga, můžeme je nazvat paradigma introvertní a paradigma extrovertní.

Prehistorie, orientální kultury, evropská antika a středověk - to jsou jednotlivé fáze epochy, v níž převládalo introvertní paradigma. Je to epocha, v níž člověk ještě žil nespělu se svými bohy, byl si vědom svých nebeských kořenů, ale současně už stále víc obracel pozornost k pozemskému světu. Od prehistorie až po starověk člověk poznával či prožíval duchovní svět prostřednictvím svých gnostických a mystických zkušeností a měl tak přístup jak do jeho makrokosmu, čili duchovního aspektu přírody, tak i do jeho mikrokosmu, to jest do své individuální sféry. Křesťanství ve své první, antické fázi dávalo ještě člověku možnost vhledu do obou aspektů jeho duchovního kosmu /Kristus chápaný jako *sol spiritualis*, egyptsko-syrská gnóze, antický manicheismus/. V období pozdního středověku ztrácí evropský člověk cit pro ducha přírody a v mystických zkušenostech si zachovává vhled pouze do individuální du-

chovní sféry.

Na přelomu středověku a renesance pozorujeme nástup nové epochy v dějinách vztahu vědomého subjektu k oběma předmětným světům, v nichž žije. Na jedné straně vidíme postupný úpadek introvertního paradigmatu, jehož nejkrásnějším plodem byla středověká a barokní klášterní mystika. Na druhé straně - pokračující proces narůstání a rozvoje paradigmatu extrovertního, projevující se v postupném odvratu člověka od objektivního světa ducha a v zaměření se na výzkum světa materiálního, jež dalo vznik novodobé vědě a technice. Z třetí strany - vyhasínání, ve středověku už beztoho jen reliktovaných forem gnóze, čili výzkumu duchovního aspektu přírody, jako byla např. alchymie, která se počínajíc od renesance přetvořila v extrovertně materialistické Goldmacherkunst a posléze v chemii. A na konec ze čtvrté strany - počátky znovuvzkříšení gnóze - v nové formě - přičemž nové tu bylo její spojení s křesťanskou mystikou /ideje a praktiky rozekrucianů, Fraternitas Rosae Crucis, od 14., 15. stol.,

zvláště pak v 17. stol./.

Hledíme-li na dynamické a vývojově-dialektické vztahy v této čtveřici: gnóze - mystika - věda - technika, vidíme, že vlastně dávná gnóze, např. v podobě magie, alchymie či astrologie, byla matkou novodobé vědy a techniky. Gnóze dala vědě zásadu observace a experimentu a jejich přetváření, spjatého s formulací objasňujících modelů. Věda, která se obrátila extrovertně k materiálnímu světu, nejen že změnila předmět poznání, ale změnila i esoterický a intuitivní charakter gnostické metodologie, systematizovala svou observanci, experimenty podřídila kontrole a zásadě intersubjektivní a přetvářela je výlučně v racionálních kategoriích, to jest vytvořila modely, které je racionálně objasňují. Vznik empirické, racionální, materialistické vědy znamená pro duchovní život lidstva strátu i zisk. Za strátu je třeba nepochybně považovat omezení vědy. Naproti tomu za zisk - dialekticky spjatý s touto ztrátou - očistění a zpřesnění lidského myšlení / naše pojmy dosáhly větší čistoty a preciznosti ve vědách zabývajících se mrtvou

hmotou, jako je např. fyzika nebo chemie, než v disciplínách zkoumajících organickou hmotu/. Proto si myslím, že ve vývoji lidského ducha stojíme dnes na prahu nové revoluční proměny. Podobně jako na počátku novověku byla gnostická metodologie odtržena od své mateřské oblasti a - příslušně přetvořená - našla užití v oblasti vědy / proces extrovertizace ~~xx~~ touhy po poznání /, tak - - opatrně formulováno - v nejbližší budoucnosti může být současná vědecká metodologie odtržena od oblasti, již dnes slouží, a po příslušné proměně může být znovu užita k výzkumu jak duchovního aspektu přírody, tak i vlastního duchovního světa. Byl by to proces introvertizace touhy po poznání. Byl by to návrat ke gnóze a k magii.

Paradigma fantazie - tak nazývám vizi světa, jejíž zrození připadá na konec 20. stol. a počátek 21. stol. - je syntézou někdejšího introvertního paradigmatu a pozdějšího paradigmatu extrovertního /fantazie je k budoucnosti zaměřená systéma paměti, obrácená do minulosti, a myšlení, zakotveného v přítomnosti/, je syntézou staré gnóze a mladé vědy.

A jako takové je paradigma fantazie holistickou visí světa, pokusem pochopit makrokosmos i mikrokosmos, kosmos duchovní i kosmos materiální jako dynamický celek.

Paradigma fantazie - ve své holistické ontologii - je charakterizováno především kosmocentrismem: obrací se ke kosmu jako k moudré a živé plošti bytí; duchovní i materiální kosmos se tak jeví jako hierarchická mnohaúrovňová struktura; akcentuje jednotu subjektu, makrokosmu, ve všech jeho aspektech.

Ve své epistemologii rehabilituje význam subjektu jako nástroje poznání, postuluje proměnu poznávacích sil člověka v závislosti na jím poznávané rovině skutečnosti, proměnu dovršující se v rámci procesu seberealizace plné lidské individuality, čímž se akceptuje význam a potřebu tvůrčí a sebe-tvůrčí lidské aktivity.

Ve své axiologii zdůrazňuje význam sféry smyslu a hodnot, jak objektivních, tak subjektivních, formuluje postulát nové mravnosti/odvrat od dualistické a příklon k triadické koncepci vztahu mezi dobrem a zlem/

hledá nové formy společenského života v "synarchické" harmonii s přírodou a v mesilidských vztazích /např. hnutí "nové loby", "planetární proměny" a pod./.

Dávnými i novějšími předchůdci holistického paradigmatu fantazie /které si klade za cíl překonat tradiční konflikt mezi spirituálním a materialistickým postojem/ byli především středověcí, renesanční i pozdější rozekruciani; za archetypickou postavu z tohoto hlediska je třeba pokládat především J. W. Goetha /1749 - 1832/ s jeho anti-newtonovskou teorií barvy a preevolucionistickou teorií metamorfózy rostlin /koncepte Urpflanze/, sem je třeba připočíst rovněž romantické přírodopytce, jako byli Steffens, Carus, Oken; poetickou anticipací kosmo-centrické gnóze představuje v 18. stol. Novalis /Friedrich von Hardenberg, 1772 - 1801/ a v 19. stol. Juliusz Slowacki /Genezis z Ducha, 1844/; ve 20. stol. byl největším předchůdcem nového paradigmatu tvůrce antroposofie Rudolf Steiner /1861 - 1925/, velký ctitel Goetha, tvůrce "filosofie svobody", metodolog poznání duchovního světa,

inspirátor gnostického křesťanství, holistických forem umění, pedagogiky, ekonomie a sociologie, ale i zemědělství, lékařství a farmacie; holismus mimoevropský představuje indický mystik Sri Aurobindo Ghos /1872 - 1950/, tvárce integrální jógy; v římskokatolické církvi je jeho reprezentantem především "teolog přírody" Pierre Teilhard de Chardin /1881 - 1955/; obrovský příspěvek ke vzniku paradigmatu fantazie přinesla novodobá hlubinná psychologie: počínaje od Freuda, přes C. G. Junga a jeho školu /mezi jinými Erich Neumann a James Hillmann/, Alfonse Maedera, Herberta Silberera, Roberta Assagioliho, Ottona Ranka, Ericha Fromma a Wilfreda Daina až po Victora E. Frankla /logoterapie/ a humanistickou psychologii /především Abraham Maslow a Carl Rogers/, psychologii meditace /J. H. Schultz, Happich, Desoile, Ornstein, Maranjo/ a tzv. antipsychiatrii /R. D. Laing a W. van Dusen/; duchovně je s ní spřízněna současná parapsychologie, pokus o "zvědečtění" gnóze, pracně přivlastňující mnohému člověku výsledky starého okultismu; zvláštním, ale zásadním příkladem teoretické a revoluční reflexe, jež

rasí esetu novému paradigmatu, je tzv. "gnóze z Princetonu", o níž píše Raymond Ruyer /s odvoláním se na takové astromony, kosmology, fyziky, biology, psychology, jako jsou Wheeler, Hoyle, Bondi, von Weizsäcker, Feynmann, Koestler a Maslow/, svláštní místo v prohlubování paradigmatu mají charismatická hnutí a s nimi spojená paruzijní hnutí; nakonec vzpomeňme ještě na nejnovější společensko-kulturní návody tak zvaného Hnutí nové doby, New Age Movement /David Spengler, zakladatelé Findhorn Garden, Theodor Roszak, Dane Rudhyar, E. F. Schumacher, Ervin Thompson, W. Warren Wagar, Erich Jantsch, George Leonard a.j./.

Toznámky na okraj překladu:

Jerzy Prokopiuk /polský překladatel německých děl z pomezí filosofie a poezie /Goethe, Novalis, Schiller, Schleiermacher/ a také psychoanalýzy /Freud, Jung, Fromm/, popularizátor biodynamického steinerovského rolnictví/ se v této své stati zaměřuje na holistické paradigma budoucnosti.

Proměny ve vývoji vědeckého paradigmatu, v podmínkách "informační revoluce", jsou natolik nové, že proměňují i pohledy vědců na sebe sama a na úlohu jejich vědy v daných společenských formacích.

Rekněme že paradigma, jako společný model přístupu k problémům a jejich řešení, ještě nikdy nebylo v takovém stadiu zvratu jako nyní.

Celkový způsob nasírání na danou problematiku, je v současné fázi "vědecké revoluce" posunut mimo tzv. pozitivismus, který chápal vědecké poznání čistě jako logický proces.

Přechod na nové paradigma není motivováno zcela logicky; zdá se, jakoby největším přínosem vědce bylo jeho subjektivní naměřování a odtud i ovlivování prvků dávné gnóze, vtělujících do svých teorií hluboké vědomí soupodstatnosti člověka s kosmem, snahu o poznání a mystické sjednocení s celkem světa /nutí New Age Movement, Spiritual conspiracy od Aquarius, nebo nábožensko-ekologické skupiny sdružené v tzv. "zelených" stranách .../.

Může pojem paradigma fantazie naznačit více, než sama stať Jerszyho Prokopiuka říká? Znamená-li fantazie tvůrčí otevření se novým možnostem, schopnost překračování mezi, daných dosavadním paradigmatem, může paradigma fantazie být i modelem předporozmění v přístupu k moci Ducha svatého /2K 3, 17; Ga 5, 16-25; 1Te 5, 19-21/ ?

/Příkladem role fantazie v životě víry může být i kniha Dorothee Söll¹¹; Fantazie oder Gehorsam?; příkladem praktického rozpracování důsledků jsou současné německé evangelické programy Fantazie für Gott a Fantazie für

die Welt./

K otázkám dávné gnóze a jejího návratu uplatňujícím se v novém vědeckém paradigmatu /např. gnóze z Princetonu/, stojí za povšimnutí spontánní humanismus a samosřejmější kompas svědomí s kterým představitelé hnutí počítají. A snad právě sem by mohla mířit nejpodstatnější výtka ze strany křesťanského "etického paradigmatu": vůdčím motivem všech gnostických systémů je sebersalizace.

Zda-li právě zde účinná etika navyšuje hlubšího zakotvení?

Zda teologie bude schopná tlumočit a sprostředkovávat hlubší dorozumění mezi zastánci různých paradigmat?

I když si křesťanství, při vstupu do nových oblastí, s úspěchem posluhovalo gnostickým vybavením, sám apoštol Pavel podřizuje poznání lásky tím nejjednodušším a nejkrásnějším způsobem: "Kdybych ... rozuměl všem tajemstvím /řecky: mysteria/ a obsáhl všechno poznání /řecky: gnósis/..., ale lásky bych neměl, nic nejsem"/1K 13,2/...

V.Š.

e n a t o

jaro

'84

